

Національна політика управління водними ресурсами України

Закорчевна Наталія Борисівна, кандидат економічних наук, завідувач кафедри Державного інституту управління та економіки водних ресурсів

Стале функціонування і розвиток країни, рівень життя, здоров'я і добробуту її громадян тісно пов'язані зі станом водних ресурсів - надзвичайно важливого природного багатства, що забезпечує населення, промисловість та сільське господарство водою, яка є умовою існування живої матерії, і людини в тому числі, та можливості ведення виробництва.

Водні ресурси, що є складовою природних ресурсів, включають поверхневі і підземні води, в Україні 75% систем питного водопостачання розраховано на використання води з поверхневих джерел.

Україна належить до найменш забезпечених власними водними ресурсами країн Європи і є одним із регіонів зі значним антропогенним навантаженням на водні джерела та нестачею у достатній кількості прісної води.

Ресурси поверхневого стоку в Україні за середньобігаторічним показником складають 95,2 млрд м /рік. Вони включають місцевий стік - 54,7 млрд м/рік та приплив - 40,5 млрд м /рік. У маловодний рік ресурси поверхневого стоку за середньобігаторічним показником становлять 71,3 млрд м /рік (місцевий стік - 38,8 млрд м /рік і приплив - 32,5 млрд м /рік). Приплив здійснюється з територій суміжних держав Білорусі (58% від загального обсягу припливу), Росії (26%), Молдови, Угорщини, Польщі.

У водогосподарському комплексі основними користувачами водних ресурсів є: водопостачання населених пунктів, промисловості та сільсько-господарського виробництва, зрошення земель та обводнення посушливих районів, гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство і рекреація. Найбільші водоспоживачі зосереджені в посушливих, густонаселених та промислово розвинених регіонах України.

У зв'язку зі спадом виробництва та кризою у сільському і меліоративному господарствах відбір води з поверхневих джерел за останнє десятиріччя зменшився більш як у 2 рази. За цей період різко зменшились (на 84%) об'єми використання води на зрошення, скоротилось використання свіжої води на виробничі потреби (на 60%), істотно зменшились (на 44,4%) об'єми води, використаної на господарсько-питні потреби. В той же час змінилася і структура водокористування: більш як удвічі зменшилась частка використання води на зрошення та зросла в 1,5 рази на господарсько-питні потреби і в 1,1 рази " на виробничі.

Проте, незважаючи на зменшення об'ємів використаної води, антропогенне навантаження на водні ресурси знаходиться на високому рівні. Практично всі поверхневі водні ресурси, особливо у районах розміщення потужних промислових та сільськогосподарських комплексів, відчують його вплив, що проявляється у забрудненні, виснаженні та деградації цих об'єктів.

Основними причинами забруднення поверхневих вод України є скидання неочищених та недостатньо очищених господарсько-побутових та виробничих

стічних вод, надходження забруднювальних речовин з поверхневим стоком із забудованих територій та сільгоспугідь, ерозія ґрунтів на водозабірній площі. Внаслідок незадовільного стану комунікацій, спрацювання та несвоєчасної заміни обладнання, відключення електроенергії мають місце аварійні ситуації на каналізаційних системах населених пунктів, що призводить до скидання у водні об'єкти неочищених стічних вод. Дренажно-скидні води фільтруються через ґрунти, які вміщують значну кількість добрив, пестицидів та важких металів, збагачуються ними та виносяться у водоприймачі, забруднюючи при цьому ґрунтові і поверхневі води.

За вмістом біогенних та органічних речовин, мінеральних солей, фенолів, нафтопродуктів і металів протягом останніх років спостерігається стала тенденція до погіршення якості води майже в усіх поверхневих водах, а це зумовлює погіршення питного водопостачання населення, виникнення заморів риби та утруднює рекреаційне використання водних об'єктів.

Під впливом хімізації сільськогосподарського виробництва, розорювання заплави, осушування земель, розвитку промисловості та розбудови міст водні об'єкти зазнають значних змін. У басейнах річок знижується стійкість природних ландшафтів, в екосистемах порушується рівновага і погіршується якість поверхневих вод. в результаті річки втрачають природну самоочисну здатність, їм стають властивими елементи екологічної кризи.

Внаслідок забруднення зменшується біорізноманітність, при зрошенні водою незадовільної якості відбувається засолення ґрунтів, знижується урожайність культур, при напуванні худоби забрудненою водою на 40-70% знижується продуктивність у тваринництві, наносяться серйозні збитки і рибному господарству де погіршується товарна якість риби, гине молодь та кормові організми. Тому забруднення водних ресурсів є однією з найгостріших проблем сьогодення.

У зв'язку з цим постійним завданням сучасних гідрохімічних досліджень та державного екологічного моніторингу є докладне вивчення забруднювальних речовин поверхневих вод, виявлення і локалізація джерел їх надходження, дослідження просторового розподілу і часової динаміки для розробки конкретних заходів з поліпшення гідроекологічного стану всіх водних об'єктів України. Насамперед це стосується басейнів рік Дніпра, Сіверського Дінця, річок Приазов'я, окремих приток Дністра, Західного Бугу, де спостерігається найгостріший екологічний стан, і його оздоровлення повинно бути одним із найважливіших пріоритетів державної політики у галузі охорони і відтворення водних ресурсів.

Особливої уваги потребує басейн Дніпра, водні ресурси якого становлять близько 80% водних ресурсів України і забезпечують водою 32 млн населення та 2/3 господарського потенціалу держави. Територія басейну характеризується складною екологічною ситуацією - її 60% розорано, на 35% земля сильно еродована, на 80% трансформовано первинний природний ландшафт. Акумуляторами забруднень стали водосховища на Дніпрі, значної шкоди басейну річки завдала катастрофа на Чорнобильській АЕС, у критичному стані перебувають малі річки.

В Україні спостереження здійснюються на 328 створах (басейни Дніпра – 131, Дністра – 39, Сіверського Донця – 61, Південного Бугу – 30, Західного

Бугу – 8, Дунаю – 39, Криму – 20) силами лабораторій шести басейнових управлінь і семи облводгоспів.

Основними функціями лабораторій басейнових управлінь водних ресурсів є:

- а) контроль за радіоактивним забрудненням річок, водосховищ, каналів, зрошувальних систем і водойм у зонах атомних електростанцій;
- б) визначення концентрацій забруднюючих речовин у поверхневих водах і місцях їх інтенсивного господарсько-питного використання та відпочинку населення;
- в) ведення обліку використання води підприємствами, установами і організаціями.

Контроль якості води за повною програмою на більшості водойм проводять сім разів на рік. Мережі і програми спостережень розробляються та формуються суб'єктами Державного моніторингу вод і коригуються Міжвідомчою комісією з питань моніторингу довкілля, виходячи з інформаційних потреб виконання завдань у галузі використання і охорони вод, відтворення водних ресурсів, запобігання шкідливій дії вод та ліквідації її наслідків.

Стале водозабезпечення є умовою сталого розвитку країни, основними принципами якого є органічне і доцільне поєднання соціально-економічних проблем з екологічними, узгоджене розв'язання яких сприяє переведенню суспільного розвитку на якісно новий рівень. Ускладнення напруженої екологічної ситуації в Україні внаслідок глибокої соціально-економічної кризи протягом останніх 10-15 років зумовило необхідність прийняття адекватних водогосподарських рішень у сфері державної водної політики. Загальнодержавна програма розвитку водного господарства України, яка визначає головні напрями збалансованого розвитку водогосподарського комплексу, поліпшення умов водозабезпечення населення і галузей економіки при збереженні водних систем як унікальних складових природного середовища, є основою впровадження концепції сталого розвитку водного господарства в Україні.

Основними методами охорони водних ресурсів від забруднення є ефективна очистка стічних вод на очисних спорудах за новими чи удосконаленими існуючими технологіями, використання передових технологій сільськогосподарського та промислового виробництва, впровадження замкнених (безстічних) систем водопостачання у виробничих циклах без випуску стоків у природні джерела, недопущення застосування пестицидів та інших отрутохімікатів у водоохоронній зоні. Такі заходи сприятимуть скороченню рівня водоспоживання у промисловості, зменшенню скидів стічних вод у природні водойми та поліпшенню екологічного стану довкілля. Також потребують постійної уваги проблеми, пов'язані з ерозійними процесами, забрудненням і замуленням малих річок, що з'явилися внаслідок зниження лісистості територій, спрямлення русел рік, осушення перезволожених земель.

Збалансований розвиток водогосподарського комплексу, що передбачає поліпшення умов водозабезпечення населення і галузей економіки країни та покращення екологічного стану водних джерел, вимагає балансу між екологічними та економічними пріоритетами при управлінні водними

ресурсами, узгодженні інтересів водокористувачів при мінімізації антропогенного впливу на водні об'єкти для збереження водноресурсних систем як унікальних складових природного середовища. Необхідно впроваджувати принципи платності за водні ресурси, скиди забруднень та відходів, забезпечити населення екологічно чистою питною водою, надавати екологічну освіту, поширювати у суспільстві екологічну інформацію та пропаганду, адже ставлення громадськості до природних багатств визначає рівень культури і розвитку нації.

Науково обґрунтоване управління водними ресурсами, режимом вод і водоспоживанням з метою раціонального комплексного їх використання на певній території можливе при впровадженні басейнового принципу управління водними ресурсами, як це передбачено Законом України [2].

За таким принципом управлінська структура у межах водозбірної площі басейну здійснюватиме функції планування, координації і контролю з метою забезпечення комплексного та збалансованого управління річковими водами даного басейну на регіональному, загальнодержавному та міждержавному рівнях. Повноваження та завдання управлінських структур розподілятимуться згідно вертикалі - басейновий комітет - басейнове водне управління - обласні управління водного господарства.

Басейновий принцип управління водними ресурсами передбачає транскордонне співробітництво у галузі використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів на прикордонних водах. Держводгосп України, який є уповноваженим представником Уряду з цих питань, здійснює моніторинг поверхневих вод на кордонах з Росією, Білоруссю, Молдовою, Румунією, Угорщиною, Словаччиною на 44 створах. У рамках двосторонніх угод із сусідніми країнами здійснюється успішна співпраця з транскордонного моніторингу вод, який проводиться з метою оцінки екологічного стану річкового басейну, перевірки умов виконання дозволів на спецводокористування у частині забору та скидів у поверхневі водойми із врахуванням їхнього впливу на басейн в цілому, забезпечення раннього оповіщення у разі аварійного забруднення для захисту водокористувачів.

Для вдосконалення транскордонного моніторингу необхідно погоджувати управлінські рішення у галузі водного господарства з іншими країнами, що мають спільні транскордонні водотоки, поширювати і обмінюватись екологічною та водогосподарською інформацією, розробити єдині критерії оцінки екологічного стану басейнів річок та відпрацьовувати спільні дії для ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій, аварій і катастроф.

Басейнова система управління водними ресурсами сприятиме гармонізації водного законодавства України із законодавством Європейського Союзу, виконанню положень міжнародних конвенцій і угод, до яких приєдналася Україна. Впровадження інтегрованого управління водними ресурсами є одним із пріоритетів діяльності у цьому напрямку. При цьому потрібно враховувати соціальні фактори, потреби галузей економіки, проводити освітні та інформаційні заходи, спрямовані на охорону та раціональне використання водних джерел, приймати участь у міжнародних заходах по збереженню та відтворенню водних ресурсів.

В рамках Інтегрованого управління водними ресурсами України передбачається:

- створення басейнових органів управління водними ресурсами;
- створення структур, відповідальних за відтворення водних ресурсів;
- розробка нормативно-правових актів, що забезпечують розвиток;
- впровадження економічних механізмів регулювання;
- розробка цільових програм реконструкції і розвитку;
- програма фінансування галузі;
- організація екологічного моніторингу, у тому числі громадського;
- доступ до інформації, участь громадськості в обговоренні проблем та прийняття спільних рішень.

У зв'язку з неможливістю швидкого вирішення водно-екологічних проблем, державна політика повинна будуватися на принципах визначення стратегічних цілей, на які орієнтується вся водно-екологічна діяльність.

До національних пріоритетів охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів віднесено:

- гарантія екологічної безпеки ядерних об'єктів і захисту населення і навколишнього середовища від радіації, запобігання шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- покращання екологічного стану басейну р. Дніпро і якості питної води;
- стабілізація і покращення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-придніпровського регіону;
- запобігання забрудненню Чорного і Азовського морів і покращення їх екологічного стану;
- структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізації технологій в промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті.

З метою вирішення питань Інтегрованого управління водними ресурсами в Україні створені міжвідомчі державні і басейнові ради, проводиться робота в рамках міжнародних екологічних проектів, проводяться науково-практичні конференції, семінари.

Основною метою зараз є посилення ролі громадськості, залучення до даного процесу представників різних секторів громадськості, населення й осіб, що приймають рішення, підвищення рівня інформованості з питань стійкого розвитку й інтегрованого управління водними ресурсами.

Передбачається посилення потенціалу неурядових організацій при вирішенні проблем у басейнах малих, середніх і транскордонних річок на регіональному, національному і місцевому рівнях.

Інтегрована система управління водокористуванням дозволить реалізувати принципи узгодженого розвитку технологій виробництва, обробки та утилізації відходів, при якому застосування маловодоемних технологій у промисловості та високоефективних технологій очистки стічних вод і утилізації відходів сприятиме розвитку виробництва та збереженню довкілля.